

TÜRÜK

2020, Yıl/Year: 8, Sayı/Issue: 20, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: 02.03.2020

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 15.03.2020

Sayfa / Page: 167-190

Research Article / Araştırma Makalesi

Doi:

Yazar / Writer:

 Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Aydın

Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ayse@sakarya.edu.tr

 Fatma Elazhary

Yeni Türk Dili Bilim Uzmanı

fatmaabdelrahman220@gmail.com

NEHCÜ'L-FERÂDİS VE SATIR ARASI KUR'ÂN TERCÜMESİNDEKİ ARAPÇA DİNİ KAVRAMLAR¹

Öz

Diller arası etkileşim, diller tarihine bakıldığında kolaylıkla gözlemlenebilecek bir olgudur. Türkçe söz konusu olduğunda gerek Doğu dillerinden gerek Batı dillerinden etkilenmesi ve etkide bulunması olağandır. Türkçenin etkileşimde bulunduğu dillerin en önemlilerinden biri ise Arapçadır. Karahanlı döneminde Satuk Buğra Han hükümdarlığı zamanında Türkler kitleler halinde İslâm'ı kabul etmişlerdir. Bu nedenle yeni dinin kural ve emirlerini ana kaynaklarından öğrenmek istemişler ve Arapçaya çok önem vermişlerdir. Dolayısıyla o dönem Arap alfabesi kullanılmaya başlanmıştır. Bunun yanında Türkler İslâm'ı anlatmak için dinî konularla ilgili çeşitli eserler yazılmıştır. Harezmi döneminde yazılan eserlerde Arapça unsurların varlığı göze çarpmaktadır. Buna en güzel örnek, Harezmi dönemi-Altınordu çağında yazılan Nehcü'l-Ferâdis ve Satır Arası Kur'ân Tercümesidir. Bu eserlerde Arapçanın etkileri belirgin bir şekilde görülmektedir. Ancak bu eserlerin tüm yönleriyle ele alınması çalışmanın hacmi bakımından muhal görünür. Bu çerçevede

¹ Bu makale, Aralık-2019 tarihinde Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde sunulmuş olan "Harezmi Türkçesiyle Yazılmış Dinî Ahlakî Eserlerde Arapça Dinî Kavramlar" isimli Yüksek Lisans Tezinden hareketle oluşturulmuştur.

eserler Arapça kökenli dinî kavramlar bağlamında bir incelemeye tabi tutulmuştur. Çalışmada öncelikle temel dinî kavramlar belirlenip bir tasnife tabi tutulmakta, bu tasnife göre kavramlar sıralanmakta ve eserlerde geçtikleri yerlerde birer örnek verilerek anlamları izah edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kavram, Dinî kavramlar, Nehcü'l-Ferâdîs, Satır Arası Kur'an Tercümesi.

ARABIC RELIGIOUS CONCEPTS IN THE NEHCÜ'L-FERÂDÎS AND INLINE KUR'ÂN TRANSLATION

Abstract

Interaction between languages is a phenomenon that can be easily observed when looking at the history of languages. When it comes to Turkish, it is usual to be influenced and influenced by both Eastern and Western languages. One of the most important languages that Turkish interacts with is Arabic. During the reign of Satuk Bugra Khan during the reign of Karahanli, the Turks accepted Islam in masses. For this reason, they wanted to learn the rules and orders of the new religion from their main sources and they paid great attention to Arabic. Therefore, the Arabic alphabet began to be used in that period. In addition, various works related to religious issues were written to explain the Islam to the Turks. The presence of Arabic elements is striking in the works written during the Harezmi period. The best example of this is the Nehcü'l-Ferâdîs and the Interline Kur'an Translation, setup written in the era of Harezmi-Altınordu. The effects of Arabic can be clearly seen in these works. However, handling these works from all aspects seems inconvenient in terms of the volume of the study. In this framework, the works were subjected to an examination in the context of religious concepts of Arabic origin. In the study, firstly, basic religious concepts are determined and subjected to a classification. Concepts are listed according to this classification, and their meanings are explained by giving examples in the places they pass in the works.

Keywords: Concept, Religious concepts, Nehcü'l-Ferâdîs, Interline Kur'an Translation.

Giriş

Arapça sözlüklerde ve Osmanlı Türkçesi sözlüklerinde “mefhum” olarak ifade edilen “kavram” Türkçe sözlüğünde “Bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımı” (TDK, 2011: 1358) anlamına gelmektedir. Kavram dilin ayrılmaz bir parçası olduğundan dilbiliminde kavram- kavram alanı gibi terimler araştırmacılar tarafından sıkça ele alınmıştır. Konuya ilişkin farklı görüşler öne sürülmüştür:

Vardar (2002: 132), Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğünde kavramı şöyle tanımlar: “...Ortak özellikler taşıyan bir dizi olgu, varlık ya da nesneye ilişkin genel nitelikli bir anlam

içeren, değişik deneyimlere uygun düşen, dilsel kökenli her türlü tasarım, düşünüyü, imge; bir nesne, varlık ya da oluşun anlaksal imgesi; gösterilendir” Örnek olarak araba, otobüs, metro, vapur, tramvay ve metrobüs gibi araçlar hepsi “ Ulaşım araçları” kavramın içine almaktadır.

Hengirmen (1999: 245), kavramı; objelerin, duygu ve düşüncelerin zihinde tasarlanan oluşum biçimi olarak tanımlamaktadır. Kavramların kendilerine özgü alanı olduğu, onların somut ve soyut olarak ikiye ayrıldığını ifade etmektedir. Somut kavramlar bina, okul, masa, sandalye, ağaç, kuş gibi objelerin zihindeki tasarım biçimi olarak tanımlarken soyut kavramları ise aşk, kıskançlık, dostluk, düşmanlık, güzellik, çirkinlik gibi his ve düşüncelerin zihindeki tasarım biçimi olarak açıklamaktadır. Hengirmen, ağaç kavramını ele alarak yeryüzündeki bütün ağaçları kendi alanı kapsadığını söylemektedir. Örnek olarak badem ağacı, fıstık ağacı, zeytin ağacı, incir ağacı, dut ağacı gibi bütün ağaçların ağaç kavramının içinde bulunduğunu izah etmektedir.

Cevizci’ye göre (2013: 924-925) kavram, bir terimin anlamı ve doğal olarak düşüncenin en küçük ve en temel birimidir. Bir sınıfın üyeleri ya da sınıfın kendisi için kullanılan bir özellik ya da bağıntısına gönderimde bulunan bir şey olmak durumundadır. Kavram bir şeyin tekil izlenimine, o şeyin imgesine değil de, o şeyin tasarımını gösteren şeye karşılık gelmektedir.

Aksan’ın çalışmasında (2006: 41-42) insanoğlunun dil ve tanıma yetisine sahip olduğu için yaşadığı çevreden deneyimler edinip etrafındaki nesnelere gözlemesiyle birlikte zihninde kavramlar oluştuğunu söylemektedir. Aksan bu durumu çocuk dilini edinirken sütün çocuğun zihninde içilen beyaz sıvı, ekmeğin bir yiyecek, kuşun bir hayvan olduğunu öğrendiğini, bu nedenle bardak, kedi, soba, elma gibi somut kavramların yanında, kıskançlık, özlem, rüya gibi soyut kavramlar da edinmeye başladığını izah etmektedir.

Hengirmen, Cevizci ve Aksan, kavramın somut ve soyut olarak ikiye ayrıldığını, nesnelere, duygu ve düşüncelerin zihinde tasarlandığını, insanoğlunun dil ve tanıma yetisine sahip olduğu için deneyimler edinmesiyle kavramların oluştuğunu açıklamaktadır. (Emiroğlu, 1999:65), (Özlem, 1999:127) ve (Öner, 1998:27) buna göre kavram düşünmenin temel yapıtaşları konumunda olup kendileri vasıtasıyla fikirlerin oluşturulduğu araçlar mesabesinde.

Kavram alanı ise, birbiriyle ilişkili ve bazen eş anlamlı sayılabilecek birbirine yakın kavramların içinde düşünüldükleri alandır (Aksan, 1989: 254). Bir dilin en eski yazılı belgelerinde, aynı kavram alanına giren, aynı kelime ailesine ait olan ve ancak başka öğelerden sonra meydana gelebilecek kelimelerin, yani üst kavramların geçmesi, dilin eskiliği ve yazı dili haline gelişinin tarihini kestirmede yardımcı olabilir (Aksan, 1989: 255). Bu çalışmada “Dilin eskiliğini gösteren ölçülerden biri, soyut kavramların yaygın kullanılıp kullanılmamasıdır” düşüncesinden hareketle zaten köklü bir dil olduğu kanıtlanmış Türk Dilinin bu yönünü desteklemek amacıyla Harezmi Türkçesi döneminde din kavramının alanına giren Arapça kelimeler incelenecektir.

Çeşitli kutsal varlıklara inanmayı sistemli hale getiren toplumsal bir kurum olarak kısaca izah edilebilecek olan din; inanç esasları ve ibadetler yanında değerler üzerine bina edilmiştir. Yani din denilen kurum; inançları, kurallar yanı sıra töre ve semboller biçiminde de toplar. Bu değerler, kavramlarla hayat bulur. Kavramlar, dinî değerlerin vermek istediği mesajın insanlığa açılan kapıları gibidir. *Nehcü'l-Ferādis* ve *Satır Arası Kur'ān Tercümesi*, Karahanlı döneminde Satuk Buğra Han hükümdarlığı zamanında kitleler halinde İslâm'ı kabul etmiş olan Türklerin yeni dinin

kural ve emirlerini ana kaynaklarından öğrenmek istemeleri ve Arapçaya verdikleri önem nedeniyle Arap alfabesinin kullanıma başlanması yanı sıra İslâm'ı anlatmak ve anlamak için dinî konularla ilgili çeşitli eserler yazılmasının Harezmi Türkçesi için birer neticesidir. Bu çalışmada; konuları gereği dinî kavramları en iyi şekilde ve çeşitlilikte örnekleyeceklerini düşündüğümüz bu iki eser tanıklığında tespit edilen örnekler, kavram alanlarına göre tasnif edilerek; Arapça ile anlam, söz dizimi kullanımları ve sıklık durumları açısından karşılaştırılarak sunulacaktır. Bu eserlerin seçiminde hiç şüphesiz ki; Kıpçak, Oğuz ve Harezmi özellikleri bir arada bulundurma imkânını bize sunup örnek çeşitliliği arz edeceğini düşündüğümüz bir dönem olan Harezmi Türkçesi ile yazılmış olmaları da etkili olmuştur. Kavramların açıklamalarında TDV İslam Ansiklopedisi, Arapça sözlükler, Râgıb el- İsfahânî'nin el-Mufredât, İbn Arabî sözlüğü ve çalışmada incelenen eserlerin dizin kısmından yararlanılmıştır. Kavramların tasnifi konusunda ise Türkiye Diyanet İşleri İslam İlmihali ve Nevzat Yüksel'in Konulara göre Kur'an-ı Kerim Fihristi'nden istifade edilmiştir.

İnceleme:

1. Din İle İlgili Kavramlar

cāhiliyyāt (جاهليت) Ar. (جاهلية) kavramı İslâmî dönemde ortaya çıkmıştır. Kur'an-ı Kerim ve hadis gibi İslâm kaynaklarında İslâm öncesi Arap toplumu içinde bulunduğu yapıya işaret eden bir kavramdır. Satır Arası Kur'an Tercümesinde **cāhiliyyāt** 4, Nehcü'l-Ferâdis'te 3 kere geçmiştir.

“...**cāhiliyyāt** vaktında hāyiz avretler éliglerini sürttiler taqı öngin yazukluğ kimerseler éliglerini sürttiler érse, ol aq taş kap-kara boldı tép aydılar...” (NF (38/14-15-16))

“...eger taqılsalar irdi, kınağay irdük anlarını kim küfr ketürdiler; köngülleri içinde ėri **cāhiliyyāt** ėrını, indürdi taqrı qarārını, yalavaçı üze taqı mu'mınlar üze taqı yapşurdu anlarğa saqnukluğ kelimesi..” (SAKT (491a/4-5-6-7-8))

diyānet (ديانت) Ar. (ديانة) “d-e-n” (دان), “deyn” (دين) kökünden türetilen **diyānet** kelimesi, “millet ve insanların mensup oldukları din” anlamına gelmektedir. NF² metninde **diyānet** kavramı 1 kere tespit edilmiştir. SAKT³ metninde ise **diyānet** kavramına rastlanılmamıştır.

“...hem şalābatı bar, hem taqı kuvvatı bar, hem **diyāneti** bar, tép öger érdi.(NF(114/14))

dīn (دين) Ar. (دين) Arapçada “dene” (دان) masdarından hem din (دين) hem deyn (دَيْن) anlamındaki borç kelimeleri türetilmektedir. Fakat Arapça sözlükte **dīn** kelimesi, “itaat, boyun eğme, teslim olma, millet ve cezâ” gibi anlamlara gelmektedir. NF'te 50, SAKT'nde 4 kere görülmüştür.

“...peygāambar ‘as’nuş qarğamaqı taqı **dīn** ve islām üçün érdi...” (NF (15/1))

“... haqıqat üze **dīn**, taqrı katında, boyun sümek...” (SAKT (49B/1))

Satır Arası Kur'an Tercümesi'ndeki ayetlerde **dīn** kavramı 2 farklı anlamda kullanılmıştır:

1. Ceza anlamında kullanılan **dīn** kavramı

“...erikligi, **cezā** küniniş...” (SAKT (1b/3)) (مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ)

² Nehcü'l-Ferâdis'in kısaltmasıdır.

³Satır Arası Kur'an Tercümesi kısaltmasıdır.

2. Müslümanlık anlamında kullanılan **dīn** kavramı

“...taķı vaşıyyet kıldı anıy birle ibrāhīm, oğullarınga; taķı ya ķūb: ay oğullarım haķıķat üze taņrı üdürdi sizge **müslümānlık**ni. ölmengiz, meger taķı ol hālda kim siz boyun sügenler siz...” (SAKT (19a/132-2-3-4)

(وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ)

naşrānī (نصراني) Ar. (نصراني) Arapçada “n-s-r” kökünden türetilen **naşrānī** “yardım etmek” manasını taşımaktadır. Bu kavram, Kur’ān-ı Kerim’de çoğul hali olan “enşār” olarak geçmektedir. Hz. İsa’nın yardımcılara, Allah’ın ona indirdiği dine inananlara atıfta bulunmaktadır. NF metninde **naşrānī** 3 kere görülmüştür. SAKT’nde çoğul şekliyle geçen **naşrānī** kelimesi “enşār” “yārīçilerim” manasına tercüme edilmiştir.

“...muņa üküş nazar kılmış érdi. ‘ışkı ğalaba kıldı taķı munāradın tüşüp anıy öçekiņe bardı taķı **naşrānī** kızınga mu ‘āniķa kılayın tedi...” (NF (364/10-11)

“... ol vaktın kim bildi ‘īsā anlardın küfrni, aydı: kim turur **yārīçilerim**, taņrı tapa ?...” (SAKT (54a/5) (فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ)

islām (اسلام) Ar. (إسلام) kelimesi “Selm” kökünden türetilmiştir. *İslām* dinî kavram olarak, “teslim olmak, eğilme, boyun bükme ve itaat etme” gibi anlamlara gelmektedir. *İslām* en genel anlamda, Allah’ın farz kıldığı emirleri uymayı ifade etmektedir. NF metninde **islām** kavramı 27 kere bulunmuştur. Kur’ān-ı Kerim’de **islām** kelimesi, 4 kere geçmesine rağmen SAKT eserinde **islām** kelimesi 1 kere kullanılmıştır ve diğer ayetlerde **boyun sümek**, **müslümānlık** gibi anlamlara çevrilmiştir.

“...peygāmbar ‘as taķı yārānları birle **islām** avvalında émgengenleriniñ beyānı içinde turur. (NF (10/14)

“...taķı kim istese **islām**dın önginni dīn, kabūl kılınmağay andın; taķı ol, ol cihānda ziyānlığlardın...” (SAKT (55b/7)

Satır Arası Kur’ān Tercümesindeki **islām** kelimesi geçtiği ayetlerde anlamları:

1. Boyun sümek

“... haķıķat üze dīn, taņrı kıatında, **boyun sümek**...” (SAKT (49B/1) (إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ)

2. Müslümānlık

“...ya ‘nī ihtiyār kıldım sizge **müslümānlık**ni, dīn. (SAKT(104a/ 9) (وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا)

müslümān (مسلمان) Ar. + Far. (مسلمان) Arapçada müslim kavramı, “Allah’a teslim olma, Hz. Muhammed’in İslam dini adına tebliğ ettiği konuları tasdik etmek” anlamına gelmektedir. Bu kavram Arapçada ikili(musenne) anlamı taşımaktadır. Yani Arapçada Müslim kelimesinin sonuna elif ve nun ekleyerek kelimeyi musenne (مثنى) yapmış oluruz. Ancak buradaki **müslümān** kelimesi Arapçadaki “iki müslim” anlamında değil “müslim” anlamını karşılamaktadır. NF’te 78 kere geçmiştir. Kur’ān-ı Kerim’de **müslimīn** kavramı birçok ayette geçmektedir. Yalnızca SAKT eserinde **müslüman** kavramına çokluk eki “+lar”eklenerek ayetlerdeki geçen **müslimīn** kavramı **müslümānlar** olarak Türkçeleştirilmiştir.

“...yā taķı ėkki **müslümān** arasında ġammāzlık kılıp uruş kiriş, üküş fitneler kopardur[lar]. yana bir kavmnı kördüm tamuġ içinde töpen asılıp tururlar. (NF(67/10-11))

“...yitrü birdi taŗrı, **müslümānlarġa tokuşnı. taķı irdi taŗrı, küçlüġ, yinġen.** (SAKT (402a/1-2))

yahūdī (يهودي) Ar. (يهودي) Bu kavramın kökü Arapçadaki “yehûd” ve “hûd” kelimelerinden gelmektedir. Hz. Mûsâ’nın dinine mensup kimselere ithaf etmektedir. NF’te hem Arapçadaki yahūdī hem de onun anlamındaki ve Farsçadan Harezmi Türkçesine geöen *cuhûd* kelimesi de tespit edilmiştir. NF metninde **yahūdī** 10 kere görölmüştür. SAKT metinlerinde **yahūdī** kelimesi kullanılmak yerine **cuhûd** kelimesi kullanılmıştır.

“...bir téveke mündiler, ol ėkkisi taķı bir téveke mündiler. taķı bardılar, medīneke yavuk keldiler. bir **yahūdī** peyġāmbarka satġaştı...” (NF (23/15))

“...yana kaöan kim kāfirlar mekkeke kayıttılar, taķı **cuhûd**lar taķı öz yerlerine kayıttılar, şahābalar taķı ewlerine kayıttılar, peyġāmbar °as taķı °āyişe razhā ewine kirdi, taķı ġusl kıldı, taķı başını yuvdı taķı öziġe °ūd tütüzdi taķı çıktı. (NF (32/17, 33/1))

“...ħakīkat üze anlar kim bittiler taķı anlar kim **cuhûd** boldılar, taķı tersālar taķı dīndin çıkġanlar; kim kim bitse taŗrıġa taķı kıyāmat küġe, taķı işlese yahşı işni; anlarġa şevābları, anlarınıġ idisi katında. (SAKT (9b/2-3-4))

yahūdīyye (يهودية) Ar. (يهودية) Hz. Mûsâ’nın dinine mensup olan kadınlar için kullanılan bir kavramdır. NF’te *yahūdīyye* kelimesi 2 kere yer almıştır. SAKT’nde *yahūdīyye* görölmemiştir.

“...ey **yahūdīyye**, ne üçün mundaġ iş kıldıġı? tédi. (NF (34/5))

2. Dinî Hükümlerin Kaynaklarıyla İlgili Kavramlar (Şer’î deliller)

kitāb (كتاب) Ar. (كتاب) “k-t-b” (كتب) kökünden türetilen **kitāb** kelimesi bir araya getirilmiş sayfalar anlamına gelmektedir. Fakat Kur’ān-ı Kerim’deki geöen **kitāb** kavramı kimi zaman “kutsal kitap” kimi zaman “sahife” anlamında kullanılmıştır. SAKT’nde **kitāb** kavramı 2 kere kullanılmıştır. NF’te **kitāb** kelimesi dinî kavram olarak kullanılmamıştır.

“...**kitāb** turur kim tafşıl kılındı āyatları, tāzī tili üze ingen kitābnı, tileyür men ol erenlerġe kim bilürler. (SAKT (455a/2-3))

Aşaġıdaki ayette sahife kelimesi kitāb olarak çevrilmiştir.

“...taķı ol vaķtında **kitāb**lar yayıldı...” (SAKT(566a/2)) (وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ)

sünnet (سنة) Ar. (سنة) Arapçada sünnet “yol, tarikat, kanun, örf ve gelenek” manalarına gelmektedir. Bunun haricinde sünnet, “Hz. Muhammed’in fiil, söyleyiş ve davranışları” anlamına gelmektedir. **sünnet** ikinci şer’î delillerinden biridir. NF’te ise 15 kere tespit edilmiştir.

“...camā °at şavābıdın maŗrüm bolur-sen, tép, özi aytur érdi kim: camā °at birle namāz kılmaķ **sünnet** turur taķı ġalāl istemek farīza turur. (NF(296/3/4))

SAKT metinlerinde *sünnet* kelimesi “Hz. Muhammed’in söyleyiş ve davranışları” anlamında kullanılmamıştır ve aşağıdaki anlamlarda geçmiştir:

1.“Geçmiş kavimlerin başına gelen ibretlik olaylar”.

2.“Geçmiş kavimlerin takip ettiği doğru yol”.

3.“Allah” lafza- celâle ile kullanıldığında “Allah’ın muamelesinde içkin olan kurallılık/kanunîlik” anlamında kullanılmaktadır. SAKT’nde 4 yerde tespit edilmiştir.

“...*tañrı sünneti ol kim keçti aşnudın, bulmağay sen tañrı sünnetiñe aynamağ...*” (SAKT (490a/6)

icmā’-i ummat (إجماع أمت) Ar. (إجماع الأمة) Ümmetin müctehidlerinin çeşitli istinbat metotlarından yola çıkarak şer’î hüküm hakkında ictihatta bulunarak ittifak etmelerini ifade etmektedir. NF metninde **icmā’-i ummat** 1 kere kullanılmıştır. SAKT’nde görülmemiştir.

“...*kur’ân birle hem taqı hadis birle hem taqı icmā’-i ummat birle tēp aytur taqı eger kim ictihād kılsa...*” (NF(240/12)

3. Allah’ın İsimleri ve Sıfatları İle İlgili Kavramlar

āhır (آخر) Ar. (الأخر) Son anlamına gelen āhir, Esmâ-i Hüsnâ’dan biri olarak Kur’ân’da sadece aşağıdaki ayette “evvel” ismiyle geçmektedir. Bu isim Allah’a nispet edildiğinde ondan önce ve sonra hiçbir şey olmadığını ifade etmektedir. Rahmeti her şeyi kuşatan Allah, “evvel ve āhir”dir. SAKT’nde **āhır** kavramı 1 kere tespit edilmiştir. NF eserinde **āhır** kelimesi Allah’ın isimlerinden biri olarak değil “sonunda ve son” anlamlarda kullanılmıştır.

“...*ol avval taqı āhır, taqı açuğ taqı örtüglüg.* (SAKT (514a/5, 514b/1)

avval (اول) Ar. (الأول) İlk manasına gelen avval kelimesi, Allah’a nispet edildiğinde ondan önce hiçbir şey olmadığını ifade etmektedir. SAKT’nde Allah’ın isimlerinden biri olan *avval* ismi 1 kere geçmiştir. NF metninde ise “ilk ve birinci” anlamlarda kullanılmıştır.

“... *ol avval taqı āhır, taqı açuğ taqı örtüglüg.* (SAKT (514a/5, 514b/1)

‘azîz (عزيز) Ar. (العزیز) Sözlükte “ulu, yüce, muhterem, değerli, kıymetli” gibi manalara gelmektedir. **‘azîz** dinî kavram olarak, Allah’ın isimlerinden biri olup güçlü, kudretli ve galip olan, hiç yenilmeyen şekilde tanımlanmaktadır. Kur’ân-ı Kerim’de Allah’ın isimlerinde biri olan **‘azîz** birçok ayette geçmektedir. Yalnızca SAKT’nde Allah’ın **‘azîz** ismi aşağıdaki ayette başka bir anlam ifade etmeden geçmiştir ve geçtiği diğer ayetlerde **gâlib** ve **yinğen** anlamlarına çevrilmiştir. NF metninde **‘azîz** kelimesi, Allah’a nispet edildiği manada değil, sözlükteki anlamda kullanılmıştır.

“...*taqı bilür anlar kim birildiler biligni; ol indürüldi seniñ tapa idinğdin, ol hağ, taqı köndürür, ‘azîz taqı öğdülmiş tanğrınıñ yolınğa.* (SAKT(409a/6-7-8)

Aşağıdaki ayetlerde ise Allah’ın **‘azîz** ismi bazen **gâlib** bazen de **yinğen** olarak tercüme edilmiştir.

“... *hağkāt üze sen sen gâlib, rāst işlig.* (SAKT(18b/6-7) (فَأِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ)

“...*kitābnuñ indürmeki tañrıdın; yinğen, bilgen...*” (SAKT (446a/2) (تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ)

hağ (حق) Ar. (الحق) Sözlükte masdar olan **hağ** kelimesi “doğru, gerçek, pay” anlamlarını taşımaktadır. Bu isim Allah’a nispet edildiğinde onun zâtının hak olduğu, ondan gelen ve ona rücû

eden her şeyde de hak olduğunu ifade etmektedir. NF metninde Allah anlamında kullanılan **hak** kavramı 19 kere, doğru ve gerçek anlamında ise 120 kere geçmiştir. Kur'an-ı Kerim'de de **hak** kelimesi hem sözlükteki anlamıyla hem de Allah'ın isimlerinden biri olarak kullanılmıştır. Buna göre SAKT'nde aşağıdaki ayette 1 kere Allah'a nispet edildiği anlamda kullanılmıştır. Bazı ayetlerde ise “**ol kim mülk aya vâcib bolur**” olarak çevrilmiştir.

“... ol munuñ birle kim tañrı, ol **hak**. (SAKT (320a/3)

“...kaçan mūsā peygāmbar **hak** te c ālā emri birle deryāka urmuş érdi, suv hak fermānı birle açıldı taķı yollar peydā boldı érse, mūsā peygāmbar ‘as yārānları deryādın kéçtiler. (NF (73/89)

kadır (قدير) Ar. (القدير) Arapçada “gücü yetmek” anlamındaki “kudret” kökünden müştak olan **kadır** Allah'a nispet edildiğinde “her şeye gücü yetip aciz olmayan, her şeyi istediği gibi yapabilen” anlamına gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de **kadır** kelimesi, birçok ayette geçmesine rağmen SAKT'nde aşağıdaki ayette başka bir anlamı ifade etmeden 1 kere geçmiştir. Fakat **kadır** kelimesi geçtiği diğer ayetlerde **kudretli** olarak tercüme edilmiştir. NF metninde **kadır** yer almamıştır.

“...irmez mü, ol kim yarattı köklerni taķı yirni, kudratlıg munung üze kim yaratsa anlar méngizlig? **kadır** turur; taķı ol key yaratğan, bilgen. (SAKT (425a/5-6-7)

kerim (كريم) Ar. (الكريم) Arapçada “cömert olmak, ahlâklı olmakta üstün gelmek” anlamlarındaki “k-r-m”, “kerâmet” kökünden türetilen **kerim** sıfatı Allah'a nispet edildiğinde “yaratıklarına nimet veren, bağışta bulunan, tevbe edenleri affeden, ihsanı bol olan” gibi anlamlara gelmektedir. SAKT ve NF **kerim** kavramı 2 kere Allah'ın sıfatı olarak kullanılmıştır. Diğer varaklarda ise Allah'a değil insanlara nispet edilmiştir. SAKT'ndeki bazı ayetlerde **kerim** kelimesi **keremli** manasına tercüme edilmiştir.

“...ay ādem! né néñ arşıkturdu saña, **kerim** idiñ birle? ol kim yarattı saña, tüz kıldı sini taķı azalarınıñ rāst kıldı. (SAKT(566b/6-7)

“...içgil, hak te ālā **kerim** turur taķı rāhīm turur, kéçürgey taķı ‘afv kılgay, tédi érse, oğlı aydı...”(NF(298/12)

lañif (لطيف) Ar. (الطيف) Arapçada “merhametli davranmak ve iyi muamele etmek” anlamındaki “lutf” kökünden gelip sıfat olan **lañif** kelimesi Allah'a nispet edildiğinde “kullarına iyilik ve merhamet eden, kullarının ihtiyaçlarını gideren ve en ince noktasına kadar bilip sezilmez yollarla karşılayan” manalarına gelmektedir. SAKT'nde **lañif** başka bir anlamı ifade etmeden 1 kere tespit edilmiştir. Geçtiği diğer ayetlerde ise “**ilmi örtüglügge ulanğannı bilgen, ilmi örtüglügge yinçe, körklüg işlig, lutf kılgan**” anlamlara tercüme edilmiştir. NF metninde **lañif** geçmemiştir.

“...taķı ol **lañif**, ya ‘ni köz yitmes, bilgen. (SAKT (136b/5)

“...hakıkat üze idim, **lutf kılgan** ol nersege kim tilese. hakıkat üze ol, ol bilgen, hikmetli...” (SAKT(238a/2) إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِّمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

rab(b) (رب) Ar. (الرب) Arapçada “idare, islah ve terbiye eden, gözetip koruyan” anlamları taşmaktadır. rab Allah'a nispet edildiğinde “kullarını gözetip koruyan, onlara nimet veren” şeklinde tanımlanmaktadır. NF'te 50 kere, SAKT'nde **rab** başka bir anlamı ifade etmeden 1 kere tespit

edilmiştir. Yalnızca incelediğimiz eserlerin metinlerinde **rabb** anlamında kullanılan **idi** kavramı daha çok geçmiştir.

“... taqı ant iĉer men sözi birle, ya'nī yā **rab** tiyü aymaķı birle: "ay idim! ĥaķıķat üze munlar erenler bitmezler. (SAKT 472b/9)

“... peygāmbār 'as munlarını kördi, taqı yigrendi, taqı aydı kim munlarķa kim: saķallarıñıznu yulup bıyıķlarıñıznu ĥapartmaķķa ménim **rabbüm** maña andağ buyurdı kim bıyıķlarını késsem taqı saķallarını ĥođsam tép. (NF(81/13-14-15)

rabbü'l-izze (رب العزة) Ar. (رب العزة) “Yüce Allah” anlamını taşımaktadır. NF metninde **rabbü'l-izze** 3 kere yer almıştır. SAKT’nde **rabbü'l-izze** bulunmamıştır.

“yétti ĥat kökni kézdim, teferrüç ĥıldım andın 'arşke bardım taqı 'arşke teferrüç ĥıldım. andın soñ ĥurbat maķāminga tégdim érse, **rabbü'l-izze** maña ĥiĥāb ĥıldı taqı aydı: sén ménim ĥaķıķat ĥulum turur-sen. (NF(318/1-2-3)

rahīm (رحيم) Ar. (الرحيم) Arapçada “merhamet etmek, acımak” anlamındaki “r-h-m, merhamet” kökünden türetilmiş olan **rahīm** Allah’a nispet edildiğinde “merhametli, acıyan ve sonsuz lutf ve ihsanda bulunan” anlamları taşımaktadır. NF’te 2 kere yer almıştır. SAKT’nde **rahīm** kavramı geçtiği ayetlerde şu anlamlara (**rahmeti lazım, rahmetliğ, rahmet ĥılğan, rahmet ĥılğan tañrı, uluğ rahmetlig, üküş rahmet ĥılğan, üküş rahmetlig, üküş rahmetlig tañrı**) çevrilmiştir.

“... ey ana, bu süit bahāsını ĥandın ĥāşil ĥıldıñız? tédi érse, anası aydı: kesb ĥıldım, tédi. andın soñ oğlı aydı: ey ana, bu ĥoylar ĥayu yérde otlayurlar? tédi érse, anası aydı: ey oğlum, munça üküş sorar-sen. iĉgil, ĥaķ te'ālā kerīm turur taqı **rahīm** turur...”(NF (298/10-1)

“...taqı irmedi tañrı zāyı' ĥılmaķ üĉün imānıñıznu, ĥaķıķat üze tañrı ĥişilerge rahmet ĥılğan, **rahmet ĥılğan...**” (SAKT(21a/1) وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ

rahmān (رحمان) Ar. (رحمان) Arapçada “merhamet etmek, acımak” anlamındaki “r-h-m, merhamet” kökünden türetilmiş olan **rahmān** Allah’a nispet edildiğinde “bütün yaratıklarına merhamet eden, acıyan ve sonsuz lutf ve ihsanda bulunan” şeklinde tanımlamaktadır. Kur’ān-ı Kerim’de Allah’ın isimlerinden biri olan **rahmān** birçok ayette geçmiştir. Ancak SAKT’nde aşığıdaki ayette **rahmān** başka bir anlamı ifade etmeden 1 kere görülmüştür. Diğer ayetlerde ise bu anlamlara çevrilmiştir (**yarlıķağan, rahmeti lazım, rahmetliğ, rahmet ĥılğan, rahmet ĥılğan tañrı, uluğ rahmetlig, üküş rahmet ĥılğan, üküş rahmetlig, üküş rahmetlig tañrı**). NF metninde **rahmān** tespit edilmemiştir.

“...allāh lafzın, yā adañ **rahmān** lafzın; ĥayusın adasañız, aña atlar körkliğrek. taqı ĥatığ ĥılmağıl namāznuñ oķımaķın, taqı aķru oķumağıl anıñ birle; taqı istegil anıñ arasında yol. (SAKT (281a/8-9)

4. Allah’a Hitap Üzerine Kavramlar

ilāhī (الهي) Ar. (الهي) MM, NF(الهي) NF (الهي) “Benim Allah’ım” anlamında kullanılan bir sözdür. NF’te 1 kere kullanılmıştır. SAKT’nde **ilāhī** görülmemiştir.

“... **ilāhī** körer-sen, men mazlūm öler-men, tédi. (NF(184/11)

rabbe'l-‘ālemīn (رب العالمين) Ar. (رب العالمين) “Âlemlerin rabbi” manasını ifade eden bir sözdür. NF metninde **rabbe'l-‘ālemīn** 3 kere geçmiştir. SAKT’nde rabbe'l-‘ālemīn geçtiği ayetlerde ‘**āmlarının erkligi** olarak çevrilmiştir.

“...*ḥaḳ tvt cümle yazuḳlarını yarıḳaḳay yaḳı tamuḳdın seni ḳurtḳarḳay taḳı saḳa uçtmaḳ rüzī ḳılḳay. āmīn rabbe'l-‘ālemīn.* (NF(229/2-3)

“...*ögmek taḳrıḳa, ‘āmlarının erkligi...*” (SAKT(1b/1) الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

rabbenā (ربنا) Ar. (ربنا) “Bizim Allahımız” anlamına gelen bir sözdür. NF metninde **rabbenā** 7 kere tespit edilmiştir. SAKT’nde **rabbenā** geçtiği ayetlerde **iḳimüz** olarak tercüme edilmiştir.

“...*yā rabbenā, bu yér yüzinde ol kimerselerni mü yaratur-sen kim yér yüzinde fesād ḳılḳaylar, nāḳaḳ ḳan tōḳgeyler, néteg kim benū'l-cānnı yarattıḳ taḳı yer yüzini anlardın toldurduḳ anlar fişḳ ve fesād ḳıldılar, nāḳaḳ ḳanlar tōḳtiler, anlarını helak ḳıldıḳ.* (NF (277/1-2-3-4)

“...*iḳimüz tutmaḳıl bizni, eger unutsa miz, yā ḳatā ḳılsa miz...*” (SAKT (46b/6)

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا

rabbī (ربي) Ar. (ربي) “Benim Allahım” anlamında kullanılan bir sözdür. NF metninde **rabbī** 57 kere yer almıştır. SAKT’nde geçtiği ayetlerde **iḳim** anlamına çevrilmiştir.

“...*peyḳāmbār ‘as aydı: yā rabbī, anı tutḳıl! témiş érdi.* (NF(20/12)

“...*ibrāḳīm: benim iḳim ol kim tirḳüzür taḳı öldürür. aydı...*” (SAKT(40b/2) إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّي

الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ

5. Ahiret İle İlgili Kavramlar

āḳiret (آخرة) Ar. (الآخرة) Sözlükte “son” anlamına gelen **āḳiret** kelimesi dinî kavram olarak kullanıldığında, İslam’ın temel iman şartlarından biri olup ölüm ve “dirilişten sonra yaşanacak hayat” anlamına gelir. NF metninde **āḳiret** kavramı 87, SAKT’nde 110 kere geçmiştir.

“...*kim tileyür bolsa dünyā yanutını, taḳrı ḳatında dünyānın yanutı taḳı āḳiret yanutı.* (SAKT (96b/9’97a/1)

“...*maḳşūdları dünyā fāyidesi turur, āḳiret sevābı érmez. yana bir za ‘ıfanı körer-men tamuḳ içinde, saḳındın asılmış, dimāḳı ḳaynayur erdi.* (NF (67/14-15)

dār-ı beḳā (دار البقا) Ar. (دار البقاء) Öteki dünya, ahiret anlamında bir sözdür. NF metninde **dār-ı beḳā** 9 kere geçtiği tespit edilmiştir. SAKT’nde **dār-ı beḳā** yer almamıştır.

“...*peyḳāmbār ‘as aydı: ey ‘ammum, ne üçün yıḳlar-sen? tédi erse, ‘abbas aydı: yā resūlallāḳ bu sūra içinde siziḳ dār-ı fenādın dār-ı beḳāḳa riḳlat ḳılmaḳınız, ḳaḳ tvt ḳazratına barmaḳ ḳabarı andın soḳ ‘araḳa kūn cümle ḳācīlar ‘araḳāt taḳında vuḳūf ḳılmışında peyḳāmbār ‘as minberke mündi, taḳı taḳrı tabāraka va ta ‘ālāḳa üküş ḳamd u senā ḳıldı, taḳı ḳalāyıkḳa va ‘zunaş iḳat ḳıldı, taḳı üküş vaşiyatlar ḳıldı.* (NF (84/3-4-5-6-7)

ḳıyāmat (قيامة) Ar. (قيامَة) İnsanların diritilmesiyle başlayacak ve ebediyen devam edecek olan âlem manasına gelmektedir. NF’te **ḳıyāmat** 96, SAKT’nde 8 kere geçmiştir.

“...*ḥaḳīḳat üze anlar kim bittiler taḳı anlar kim cuhūd boldılar, taḳı tersālar taḳı dīndin çıkḡanlar; kim kim bitse taḳıraḡa taḳı kıyāmat künye, taḳı işlese yaḡşı işni; anlarḡa şevābları, anlarınḡ idisi katında.* (SAKT (9b/2-3-4)

“... *bu ḥadīs ma'nisi ol bolur kim peygāambar 'as ḡabar bēri yarlıkar: bu musulmānlıḡ dīni ḡarībluḡın zāhir boldı, kıyāmat étekinde taḳı ḡarībluḡın kaytḡay.* (NF (7/2-3-4)

şırāt (صراط) Ar. (صراط) Cennete geçmek üzere cehennem üzerinde bulunan geçilmesi zor ve dar olan köprüdür. Ancak Kur'an-ı Kerim'de şırāt kelimesi, cehennem üzerinde kurulan köprü anlamında kullanılmayıp, doğru yol manasını ifade etmektedir. Dolayısıyla SAKT'nde **şırāt** kelimesi geçtiḡi ayetlerde “yol” olarak çevrilmiştir. NF'te ise **şırāt** 6 kere tespit edilmiştir.

“...*taḳı taḡrı tvt'ni bilmişdin soḡ cümle peygāambarları ḡaḳ te'ālānıḡ yalavaçları turur tēp bilmek kérek taḳı kökdin éngen kitāblar kim peygāambarlarḡa nāzil boldı, ol cümle kitāblar ḡaḳ turur tēp bilmek kérek taḳı cümle ferīşteler taḡrı te'ālānıḡ ḡulları turur tēp bilmek kérek taḳı ölüp tirilmek ḡaḳ turur tēp bilmek kérek, taḳı kıyāmat küni taḳı **şırāt** taḳı tarāzū taḳı su'āl taḳı ḡisāb cümlesi ḡaḳ turur tēp bilmek kérek.* (NF (230/5-6-7-8-9)

“...*köndürḡil bizge, yolḡa köni...*” اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

şūr (صور) Ar. (الصور) Kıyamette İsrāf'in üfleyeceḡi boru anlamını taşımaktadır. SAKT eserinde **şūr** kavramı 1 kere kullanılmıştır. NF metninde **şūr** geçmemiştir.

“...*taḳı ol kün kim ürülür şūrḡa, ḡorḡtı ol kim irseler kim kökler içinde taḳı ol kim irseler kim yir içinde, meḡer ol kim irseni kim tiledi taḡrı. taḳı ḡamuḡ keldiler, ḡorlar.* (SAKT (367a/7-8-9)

uḡbā (عقبى) Ar. (عقبى) “Ahiret, öbür dünya” anlamında kullanılmaktadır. NF metninde **uḡbā** 1 kere yer almıştır. SAKT metninde **uḡbā** geçmemiştir.

“...*uş çıkmiş, bizke bitiḡi kéldi tēdi taḳı ol bitiḡni oḡıdı taḳı aydı kim: ey baḡrıḡlar, ey uluḡlar, cümle ittifaḡ kılıp ol aḡmedke ittibā' kılalıḡ, dūnyāmız taḳı ābadān bolḡay, **uḡbāmız** taḳı ābadān bolḡay tēdi érse, cümle baḡrıḡlar bir yolu feryād kıldılar...*” (NF (80/7-8-9)

6. Ölüm İle İlgili Kavramlar

ecel (اجل) Ar. (أجل) Arapçada geleceḡe ait olmak üzere “belirlenmiş zaman, muayyen bir müddetin sonu” anlamını ifade etmektedir. Ecel, dinī kavram olarak hayatın sonu, ölüm vakti anlamlarında kullanılmaktadır. NF metninde **ecel** 12, SAKT'de 1 kere geçmiştir.

“...*kim ümenür irse taḡrıniḡ satḡaḡmaḡını, ḡaḳīḳat üze taḡrıniḡ taḡdīr ḡılmışi **ecel** kélgen.* (SAKT (378b/1-2)

“...*eger **ecel** yétse, néteg kılgay-men?* (NF (130/7-8)

ḡābz (قبض) Ar. (قبض) Sözlükte “ tutmak” anlamındaki “k-b-z” kökünden türetilen ḡābz “Azrail tarafından canın teslim alınması” anlamına gelmektedir. NF metninde **ḡābz** 14 kere tespit edilmiştir. **ḡābz** SAKT metninde kullanılmamıştır.

“...*évinge kirseḡ, destūr tileḡil, cānını ḡabz kılmāḡa taḳı destūr tileḡil. eger destūr bērmese, ḡabz kılmāḡıl ve eger destūr bērse, **ḡabz** kılgıl!* (NF (87/11-12)

kefen (كفن) Ar. (كفن) Sözlükte “örtmek” anlamına gelen “kefn” kökünden türetilmiştir. Kefen kelimesi, dinî kavram olarak kullanıldığında, “ölen kimsenin yıkanıp genelde beyaz olan temiz bir beze sarılarak gömülmesini” ifade etmektedir. NF metninde kefen kavramı **6** kere bulunmuştur. *kefen* SAKT metninde tespit edilmemiştir.

“...eger ecel yétse, néteg kılğay-men? bu şahrā yér turur, héç kimerse yok yuğucu taqı yok *kefen* taqı yok namāz kılğucu taqı yok. (NF 130/8-9)

mevt (موت) Ar. (موت) Sözlükte *mevt*, *vefât*, *helâk* gibi anlamlarla ifade edilen ölüm; hayatın karşıtı olup, “hayatın sona ermesi” anlamında kullanılmaktadır. NF metninde *mevt* kavramı **10** kere geçmiştir. SAKT’nde ise mevt “ölüm” olarak tercüme edilmiştir.

“...peygāmbār ‘as aydı: ol tañrı birle ant yād kılur-men kim muħammedniñ rūhı anıñ taşarrufında turur. eger ādam oğlanları melekü'l-*mevt*nüñ bu sözlerini eşitür bolsa érdiler taqı melekü'l-*mevt*nüñ turğan yerini körer bolsalar érđi, öz ölüğleridin gāfil bolğay érdiler taqı öz başlarına taqı nefsleringe yığlağay érdiler. (NF (442/16-17, 443/12)

“...taqı keldi **ölüm** esrükliki, haq birle. ol, kaçar erdiñ andın...” (SAKT(495b/4)

وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيذُ

rihlet (رحلت) Ar. (رحلة) Arapça’da “r-h-l” kökünden türetilen rihlet “göç etme ve taşınma” anlamlar taşımaktadır. Aşağıdaki varakta rihlet dinî kavram olarak kullanılıp “ölüme, mevt ve ölüm” anlamına gelmektedir. NF eserinde *rihlet* kavramı **12** kere geçmiştir. *rihlet* SAKT eserinde yer almamıştır.

“...künüm turur, āħiratka *rihlat* kılur künüm turur. maña né bişārat birle keldiñ? tédi erse, cebre ‘il ‘as aydı...” (NF (88/16)

cenāza (جنازه) Ar. (جنازة) Sözlükte hem “ölü” hem de “tabut” anlamını taşımaktadır. NF eserinde *cenāza* kavramı **5** kere kullanılmıştır. *cenāza* kelimesine SAKT’nde yer verilmemiştir.

“...kaçan kim meni *cenāza* üze koğsanız, cümle çıkğay-siz méni ħālī koğğay-siz. (NF (87/7)

defn (دفن) Ar. (دفن) Sözlükte “d-f-n” kökünden türetilen defn “gömme” anlamına gelmektedir. NF metninde *defn* **8** kere geçmiştir. SAKT eserinde *defn* tespit edilmemiştir.

“...eger peygāmbār ‘as’nuñ mezārınıñ kuflı kilidsiz özi açılsa, méni peygāmbār ‘as ħıdmatına *defn* kılğay-siz; ve eger kuflı özi ħıdmatında açılmasa, musulmānlar güristānına éltip kömgey-siz tédi. (NF (103/15-16)

sekerāt (سكرات) Ar. (سكرات) Sözlükte “s-k-r” kökünden türetilen sekerāt “sarhoş olmak ve kendinden geçmek” anlamında kullanılmaktadır. *sekerāt* dinî kavram olarak insanın canını verirken çektiği zorlukların anlamını ifade etmektedir. NF’te *sekerāt* kavramı **1** kere tespit edilmiştir. Ancak Kur’ān-ı Kerim’de *sekerāt* kelimesi tekil olarak “sekret” geçmiştir. Dolayısıyla SAKT’nde *sekerāt* kelimesinin tekili olan “sekret” *esrüklik* anlamına tercüme edilmiştir.

“...kaçan kim melekü'l-*mevt* ol kimerseke ölüm kağğusını kemişür bolsa, ol kimerseke üze ölümnüñ eşerleri zāhir bolur taqı ölümnüñ *sekerātı* ol kimerseke üze galib bolur. (NF (442/11-12)

“...taķı keldi ölüm **esrükülüki**, haķ birle. ol, kaķar erdiñ andın...” (SAKT(495b/4)

وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ

vefāt (وفات) Ar. (وفاة) “ölüm” anlamında kullanılan bir sözdür. NF’te **vefāt** 37 kere yer almıştır. SAKT metninde **vefāt** geçmemiştir.

“...peygāmbar ‘as’nu ‘abdu’l-muṭṭalib ḫalīme atlıg dāyaka émdürmek üçün bérdi. taķı pygāmbar ‘as altı yaşķa yetmiş érdi kim anası emine **vefat** boldı. (NF(4/14-15)

mezār (مزار) Ar. (مزار) Mezar, kabir anlamına gelmektedir. NF **mezār** kavramı 1 kere kullanılmıştır. SAKT eserinde **mezār** geçmemiştir.

“...eger peğāmbar ‘as’nuñ **mezārınıñ** kuflı kilīdsiz özi açılsa, meni peğāmbar ‘as ḫıdmatına defn kılğay-siz; ve eger kuflı özi ḫıdmatında açılmasa, musulmānlar gūristāniña éltip kömgey-siz tédi. (NF (103/15-16)

7. Cennet, Cehennem ve Hesap Günü İle İlgili Kavramlar

‘**azāb** (عذاب) Ar. (عذاب) Sözlükte “a-z-b” kökünden türetilen ‘azāb “vazgeçirme, işkence ve eziyet manalarını” ifade etmektedir. NF metninde ‘**azāb** kavramı 46, SAKT’nde 5 kere geçmiştir.

“...taķı tutunmañ antlarıñıznu, fesād arañızda kim tayınsa taban, tölenmişindin soñ. taķı tatsañız ‘**azāb**nu, munuñ birle kim yığdıñız tañrı yolındın. (SAKT(267a/2)

“...men aydım: héç bu ‘azab séndin eksülür-mü? tédim érse, abū leheb aydı: tégme bir duşenbe kün bu ‘azab méndin kéter. mén aydım: né sebebdin, ey qarındaş? abū leheb aydı: muḫammed tuğmışta maña ḫabar bérdiler kim qarındaşıñ ḫatunu emine ḫatun duşenbe kün muḫammed atlıg oğul keltürdi tép. mén gāyat sevündüm, bir qaravaşnu āzād kıldım. ol sebebdin ‘**azābum** duşenbe kün kéter tép aydı. (NF (18/10-11-12-13)

‘**adn** (عدن) Ar. (عدن) Sözlükte, “devamlı ikamet edilen yer” anlamını taşımaktadır. ‘adn dinî kavram olarak, “cennetteki tabakalardan birinin ismini” ifade etmektedir. SAKT ‘**adn** kavramı 1, NF’te 4 kere kullanılmıştır.

“...va ‘de kıldı tañrı bitgen erenlerge taķı bitgen tişilerge, būsānlar; aķar altınıdın arıķlar, cāvidānalar anıñ içinde taķı turģu yir arıģ, ‘**adn**nuñ būsānları içinde. (SAKT (191a/9, 191b/1-2)

“...peygāmbar ‘as ḫabar bérü yarlıķar: kaķan kim haķ te ‘ālā ‘**adn** atlıg uçtmañnu yarattı taķı ol uçtmañ, içinde türlüg türlüg ni ‘metler yarattı kim heç ādemīniñ közi körmişi yok taķı kulak eşitmişi yok taķı ādemīniñ köñliñe hem tüşmişi yok. (NF (248/3-4-5)

‘**alā ‘illiyyīn** (علا علين) Ar. (على العليين) Cennetin ve gökyüzünün en yüksek tabakasıdır. NF’te ‘**alā ‘illiyyīn** 2 kere geçmiştir. ‘**alā ‘illiyyīn** SAKT metninde tespit edilmemiştir.

“...kördiler kim mübārek cānu ‘**alā ‘illiyyīn**ke aşmış. (NF (92/14)

‘**arş** (عرش) Ar. (عرش) Arapçada ‘**arş** “yüksek yer” anlamına gelmektedir. Fakat Kur’ān-ı Kerim’de ‘**arş**, “Allah’ın tahtını, hükümdarlığını” ifade etmektedir. NF eserinde ‘**arş** kavramı 7, SAKT’de 1 kere yer almıştır.

“...*ḥaḳīḳat* üze *ıdınñ tutmaḳı* *ḳatıḡ*. *ḥaḳīḳat* üze *ol*, *ol* *yañıla* *ḳılır taḳı* *ḳaytarur*. *taḳı ol* *yarlıḳaḡan*, *dost tutḡan*. ‘*arş* *eyesi*, *ögmekke seza*. (SAKT (570a /7-8)

“...*taḳı* *bilgil*, *āḡāh bolḡıl kim bu mi’rāc* *ḳışşasını eşıtip köñlüñe andaḡ* *tüşmesün kim ḥaḳ* *te ‘ālā* ‘*arş* *üstünde turur tēp*, *neteg kim bir ḳavm-i müşbihī tērler*. (NF (60/5-6)

cehennem (جهنم) Ar. (جهنم) Arapça asıllı bir kelime olmayan cehennem derin kuyu anlamında kullanılmaktadır. Kur’ān-ı Kerim’de cehennem kelimesi birçok ayette geçmektedir. Yalnızca SAKT’nde cehennem kelimesinin geçtiḡi ayetler, “*tamuḡ*” olarak tercüme edilmiştir. NF metninde cehennem kavramı **2 kere** kullanılmıştır.

“...*peyḡāmbar* ‘*as aydı*: *ol yerniñ atı* ***cehennem*** *turur...*” (NF (14/10)

“...*taḳı kim yazsa tañrıḡa taḳı yalavaçınḡa*, *ḥaḳīḳat* üze *aña* ***tamuḡ*** *otı*, *cāviḡānalar anıñ* *içinde ulaşu...*”
وَمَنْ يَخْصِ اللَّهُ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا أَبَدًا

cinān (جنان) Ar. (جنان) “Cennetler ve cennet bahçeleri “anlamında kullanılmaktadır. NF metninde ***cinān*** kavramı **1** kere bulunmuştur. SAKT ***cinān*** geçmemiştir.

“...*biḡār-i raḡmatıñ içinde bizlerni mustaḡraḡ* *ḳılḡıl taḳı atalarımıznı taḳı analarımıznı taḳı* *üstādlarımıznı taḳı cümle aḡribā* *ve ‘aşāyirlarımıznı sēn* *yarlıḳaḡıl taḳı kerem-i beḡāyatıñ birle* *cümle ümmet-i muḡammedni şadr-i* ***cinān*** *nda sēn orun bēḡil taḳı luḡ-i benihāyatıñ birle* *ādamdın* *ḳıyāmatḡa tēḡi kim kim sēni birlediler taḳı* *peyḡāmbarlarıñnı rāstḡa tuttılar*, *cümlesini sēn* *yarlıḳaḡıl*. (NF (443/11-12-13-14)

fırdevs (فردوس) Ar. (فردوس) Sözlükte “büyük bahçe” anlamında kullanılan fırdevs, ahiretteki cennetlerin isimlerinden biridir. NF ve SAKT eserlerinde ***fırdevs*** kavramı **1** kere tespit edilmiştir.

“...*ḥaḳīḳat* üze *anlar kim bittiler taḳı* *ḳıldılar eḡḡü* ‘*amellerini*; *irdi anlarḡa* ***fırdevs*** *bustānları*, *tuzḡu*. (SAKT (292b/5-6)

“...*yā yaḡyā*, ‘*izzetim birle ant yaḡ* *ḳılır-men*, *eger sen* ***fırdevs*** *atlıḡ uçtmaḡnı bir* *ḳata körmış* *bolsa erdiñ*, *ol uçtmaḡ* *ārzsıdın yaḡıñ* *érigey erdi taḳı* *nefsiñ uluḡ meşakḡatḡa taḳı* *zaḡmetke* *tahammül* *ḳılḡay érdi*. (NF (267/10-11-12)

ḡisāb (حساب) Ar. (حساب) Arapçada “saymak, hesap etmek, hesaba çekmek” anlamları ifade etmektedir. Dinî kavram olarak ḡisāb kelimesi, insanların hesaba çekilecekleri āhret safhalarından biridir. NF metninde ḡisāb kavramı **22**, SAKT’nde **2** kere yer almıştır.

“...*anlar*, *anlarḡa* ***ḡisāb*** *nıñ yavuzı...*” (SAKT (242b/4)

“...*taḳı tañrı tvt’ni bilmişdin soñ* *cümle* *peyḡāmbarlarıñnı* *ḥaḳ te ‘ālānıñ* *yalavaçları turur tēp* *bilmek kérek taḳı kökdin éñen* *kitāblar kim* *peyḡāmbarlarḡa nāzil boldı*, *ol cümle* *kitāblar* *ḥaḳ turur* *tēp* *bilmek kérek taḳı cümle* *ferişteler tañrı te ‘ālānıñ* *ḳulları turur tēp* *bilmek kérek*, *taḳı ölüp* *tirilmek* *ḥaḳ turur tēp* *bilmek kérek*, *taḳı* *ḳıyāmat küni taḳı* *şirāt taḳı* *tarāzū taḳı* *su ‘āl taḳı* ***ḡisāb*** *cümlesi* *ḥaḳ* *turur tēp* *bilmek kérek*. (NF (230/6-7-8-9)

ḡūr (حور) Ar. (حور) Sözlükte “beyaz olmak, beyazlaşmak” anlamlarına gelir. NF metninde ḡūr kavramı **9** kere geçmiştir. SAKT metninde ***ḡūr*** bulunmamıştır.

“...uçmağnıñ **hūrlar**dın bir **hūr** yer yüziñe bir **ķata** nazār **ķalsa**, maşrıķdın mağribķa **tégi** hoş yıdığ **bolğay**, taķı **hūrlar**nıñ **ķeygen** destār^{lar}dın bir **destār**nı **dünyāke** **ķéltürseler**, **dünyānıñ** avvaldın **āħiringā** **tégi** **né** kim **māl** tavar bar erse, **cümlesi** [a]nıñ **bahāsıñ**a **yétmegey**. (NF (64/2-3-4-5)

kevser (كوثر) Ar. (كوثر) Āhirette Hz. Muhammed’in ümmetiyle yanında buluşacağı belirlenen havuz ve nehirdir. NF eserinde **kevser** kavramı 3 kere kullanılmıştır. SAKT’nde **kevser** “uçmağnıñ arığ **havzını**” olarak tercüme edilmiştir.

“...taķı **ékki** arıķ **zāhir** turur, **āşķārā** aķat, taķı **ékki** arıķ örtüglüg aķar. ol **ékki** arıķ kim **āşķārā** aķar, biri **nıl** turur, mısır şehrinde aķar, taķı biri **furāt** turur kim **ķüfe** şehrinde aķar, taķı ol **ékki** arıķ kim örtüglüg aķar, biri **selsebıl** turur, uçmağķa aķar, taķı biri **kevser** havzıñga aķar, ogdın **ķatığraķ** aķar taķı suvı **sütdin** aķraķ turur taķı **aseldin** süçüg turur. (NF (57/5-6-7)

“...biz birdük saña, **uçmağnıñ arığ havzını**...” (SAKT (581b/6) **إِنَّا أُعْطَيْنَاكَ الْكُوْثَرَ**)

siccin (سجين) Ar. (سجين) “Cehenneme girecek insanların amel defterlerinin bulunduğu yer” anlamında kullanılan bir sözdür. SAKT ve NF metinlerinde **siccin** kavramı 1 kere geçmiştir.

“...bu ‘amalın életıñ taķı **siccin** atlığ yerde (yer astıdın aşığa **karañğuga** **siccin** **tép** ayturlar kođuñ, **tép** ferman **ķélgey**...”(NF (402/12)

“...taķı ne birdürdi saña, ne turur **siccin**...” (SAKT (567b5)

sidretü'l-müntehā (سدرۃ المنتهى) Ar. (سدرۃ المنتهى) “Arşın sağ yanında ötesine hiçbir mahlûkun geçemeyeceği ağaç” anlamına gelmektedir. NF metninde **sidretü'l-müntehā** 7, SAKT’nde 1 kere yer almıştır.

“...beytü’l-makdiska bardı, taķı beytü’l-makdisdin aşıp **yéti** kat **kökke** bardım taķı **yéti** kökdin aşıp **sidretü’l-müntehā**ka bardım [tédi] érse **ķāfırlar** **münkir** boldılar. (NF (98/18)

“...taķı **ķördi** anı taķı bir inmekdeki **sidretü’l-müntehā** **ķatında**. (SAKT (503a/7, 503b/1)

zaķķüm (زقوم) Ar. (زقوم) “Cehennem’in acı meyvesi, cehenneme gireceklere yedirtilecek ağaç”tır. NF ve SAKT’de eserlerinde **zaķķüm** kavramı 1 kere tespit edilmiştir.

“...ħaķıķāt üze **zaķķüm** yığacı...” (SAKT (428a2)

“...ba’zı müfessirler aymışlar: **ķıyāmat** **ķün** bolsa **āvş** **ħaķ** **tebāreke** ve **te’ālā** **abū** **lehebni** taķı **ħatunı** **umm-i** **cemıl**ni **tamuğķa** **ķemişgey**. **velı** **ķin** **ħatunı** **umm-i** **cemıl**ke **tamuğ** **erkligi** **ferişteler** **buyurğaylar**: **zaķķüm** **tiken**leridin bir **bağ** **ķılıp** **arķañga** **ķéltürgil!** **tép**. (NF (17/17, 18/1-2)

zebānı (زباني) Ar. (زباني) “Cehennemlikleri cehenneme atmaya memur edilen meleğe verilen isimdir. NF metninde **zebānı** kavramı 1 kere görülmüştür. **zebānı** SAKT metninde yer almamıştır.

“...**ķıyāmat** **ķün** bolsa **āvş** **méni** **zebānı**lar **tutup** **életür**ler bolsalar, **bu** **dōstum** **méni** **şefā**’at **ķılıp** **ķurtarğay** taķı **maña** **bu** **dōstum**nıñ **fāyidası** taķı **menfa**’atı **téggey**-mü? **tép** **seniñ** **birle** **dost** **boldum**. (NF (223/15-16-17)

zebāniye (زبانية) Ar. (زبانية) Arapçada “şiddetle sürüklemek” anlamında kullanılan ve zebn kökünden türetilen zebaniye, dinî kavram olarak, “cehennem’e girecek insanlara şiddetle muamele

eden meleklerle” verilen isimdir. NF metninde **zebānīye** kavramı 6 kere tespit edilmiştir. SAKT’nde **zebānīye** kelimesi “**azāb firişteleri**” anlamında çevrilmiştir.

“...yā rabbī, ménim cezam tamuğ otı turur; eger °adl kılsañ ve eger fazl kılip yarlıkasañ, sén bilür-sen tép, aysam, haq te °ālā hiṭāb kılgay: ey **zebāniyyeler**, tutuñ taqı bu āmirni tamuğka életin, boyninga zencīr uruñ taqı sürün! tép hiṭāb kélgey tédi. (NF (147/12-13-14)

“...ündegey miz ‘**azāb firişteleri**...’ (SAKT(577a/9) سَنَدُغُ الرَّبَّانِيَّةِ)

8. Temizlik İle İlgili Kavramlar

necāsāt (نجاسة) Ar. (نجاسة) Arapçada “hakîki ve maddi pislik” manasında kullanılır. Necāsattan temizlenmek, namazın şartlarından biridir. NF’te 11 kere yer almıştır. SAKT metninde **necāsāt** geçmemiştir.

“...yā abā hureyre, bu **nacāsāt**lar kim körer-sen, munlarnuñ cümlesi ta °āmlar érdi kim özleri birle köterür érdiler. bukün **nacāsāt** bolup turur. ādemī körer bolsa, yigrenür, tédi. yana aydı: yā abā hureyre, bu eski çöprekleri kim körer-sen, bu çöprekler cümlesi bu ādemīlerniñ tonları érdi kim bu tonlarnı keğip özlerini ārāsta kılip yöriyür erdiler. (NF (391/ 8-9-10)

necis (نجس) Ar. (نجس) “Dinen pis sayılan nesne” anlamında fıkıh bir kavramdır. NF metninde **necis** kavramı 9 kere geçmiştir. SAKT’nde **necis** bulunmamıştır.

“...abū hanīfe mezhebinde yunmuş suv kim bir yerke yığılur, añar müsta °mel ténür; ol suv **necis** turur, anuñ üçün kim peygāmbar ‘as aydı: kayu mu ‘min ve muvaḥḥid bir namāz vaqtında ābdest kılsa, taqı farīza namāz kılsa, taqı bir vaqt namāzka tégi tégme bir a‘zālarıdın né yazuq kelse, ol ābdest kılmışta ol ābdest suvı ol a‘zādın kélgen yazuqñı kéterür. (NF (44/13-14-15)

9. Abdest İle İlgili Kavramlar

mesh (مسح) Ar. (مسح) Sözlükte “silmek” anlamına gelen mesh kelimesi, fıkıh kavramı olarak “abdest alırken baş, boyun ve kulakları silmek” şeklinde tanımlanmaktadır. SAKT metninde **mesh** kavramı 1 kere görülmüştür. **mesh** NF metninde yer almamıştır.

“...ay anlar kim bittiler! ol vaqtın kim koptuñız namāzğa, yuñ yüzleriñizni taqı eligleriñizni tirseklerge tegrü, taqı **mesh** kıluñ başlarıñızğa taqı ađaklarıñızğa, iki topuqğa tegrü. taqı eger bolsañız cenābatlıg, arınıñ...” (SAKT (104b/4-5-6-7)

teyemmüm (تيمم) Ar. (تيمم) Arapçada “yönelmek, kastetmek” anlamındaki teyemmüm, dinî kavram olarak sözlük anlamıyla kullanılmaktadır. Teyemmüm, “su bulunmadığı zamanlarda büyük ve küçük (hades)’ten temizlenmek maksadıyla yer cinsinden sayılan bir maddeye sürerek yüzü ve iki kolu silmeyi” ifade etmektedir. NF ve SAKT metinlerinde **teyemmüm** kavramı 1 kere tespit edilmiştir.

“...taqı eger bolsañız sökel, yā sefer üze bolsañız, yā keldi sizde biriñiz aşaq yirdin, yā cimā ‘kılsangız tişileri, taqı bulmasañız suvni; **teyemmüm** kıluñ arıg toprak<ga> taqı mesh kıluñ yüzleriñizni taqı eligleriñizni. (SAKT (83a/4-5-6-7-8)

“...ibni ‘abbās aydı razhu: peygāmbar ‘as bevl kıldı taqı teyemmüm kıldı érse, mén aydım: yā resūlallāhi, suv yavuş turur, **teyemmüm** ne ḥācat turur? (NF (433/9-10-11)

10. Gusül İle İlgili Kavramlar

cenābat (جنابة) Ar. (جنابة) Arapçada “uzaklaşmak” anlamını taşıyan *cenābat* kelimesi, fıkıh kavram olarak, kişiyi bazı ibadetleri eda etmekten uzaklaştıran cinsî münasebette bulunmayı ifade etmektedir. SAKT metninde *cenābat* 1 kere geçmiştir. NF eserinde *cenābat* yer almamıştır.

“...ay anlar kim bittiler! ol vaktin kim koptunuz namāzğa, yuñ yüzleriñizni taķı eligleriñizni tirseklerge tegrü, taķı mesh kılıñ başlarıñızğa taķı adaķlarıñızğa, iki topukğa tegrü. taķı eger bolsañız *cenābatlıgı*, arınıñ...” (SAKT (104b/4-5-6-7))

cünüb (جنب) Ar. (جنب) Dinî bir kavramdır. “Boy abdesti almak zorunda olma” anlamına gelmektedir. SAKT metninde *cünüb* kavramı 1 kere görülmüştür. NF metninde *cünüb* tespit edilmemiştir.

“...taķı *cünüblüküñüz hālda*, meger yolnuñ keçgenleri; *gusl kılğingızçağa tegrü...*” (SAKT (83a/4))

gusl (غسل) Ar. (غسل) Arapçada “yıkamak, temizlemek, yıkanma” anlamındaki *gusl* kelimesi, kavram olarak “hayız, nifas cünüplük gibi kirlilikten temizlenme niyetiyle bütün vücudu su ile yıkamak” anlamına gelmektedir. NF metninde *gusl* kavramı 6, SAKT’nde 1 kere tespit edilmiştir.

“...taķı *cünüblüküñüz hālda*, meger yolnuñ keçgenleri; *gusl kılğingızçağa tegrü...*” (SAKT (83a/4))

“...yana kaçan kim kāfirler mekkeke kayıttılar, taķı cuhūdlar taķı öz yerleriñe kayıttılar, şahābalar taķı éwleriñe kayıttılar, peygāambar^c as taķı^c āyişe razhā éwiñe kirdi, taķı *gusl* kıldı, taķı başını yuvdı taķı öziñe ‘ūd tütüzdi taķı çıķtı. (NF (32/17, 33/1))

hāyız (حائض) Ar. (حائض) “Kadınların aybaşı olma” durumunu ifade etmektedir. NF eserinde *hāyız* kavramı 1 kere geçmiştir. *hāyız* SAKT metninde tespit edilmemiştir.

“...bu taşnı ka^c be señirinde koğğil kim bu taş hürmetlig taş turur, munuñ içinde ‘ahdnāma bar turur tép aydı érse, ibrahīm peygāambar^c as taķı cebre’il ayğanı tég séñirde koydı. cāhiliyyat vaķtında *hāyız* ‘avretler éliglerini sürttiler taķı öñin yazukluğ kimerseler éliglerini sürttiler érse, ol oķ taş kap-kara boldı tép aydılar. (NF (38/14-15-16))

hayz (حيض) Ar. (حيض) Kadınların aybaşı olma durumudur. SAKT metninde *hayz* kavramı 2 kere kullanılmıştır. NF eserinde ise *hayz* bulunmamıştır.

“...taķı boşanmış tişiler, küyerler özleri birle üç *hayz*...” (SAKT (33b/7))

11. Namaz İle İlgili Kavramlar

imām (امام) Ar. (إمام) Sözlükte “e-m-m” kökünden gelen imām kelimesi, “öne geçmek ve idare etmek” anlamına gelmektedir. *imām* dinî kavram olarak, “cemaatle kılınan namaza önderlik eden kimseye” verilen isimdir. NF metninde imām kavramı 22, SAKT’nde 1 kere yer almıştır.

“...taķı kılduķ anları *imāmlar*, köndürürler buyruķımız birle. (SAKT (315b17))

“...bu közüñ birle héç faķihni kördüñ mü? tédi. mén aydım: yā *imām*, bu zamāna faķihları faķih ermezler-mü? tédim...” (NF (232-14))

cāmi (جامع) Ar. (جامع) Sözlükte “c-e-m” kökünden türetilen **cāmi** “bir araya getiren, toplayan” anlamına gelmektedir. **cāmi** dinî kavram olarak, “beş vakit namazını kılmak amacıyla insanların toplandıkları yerlere verilen isim” anlamında kullanılmaktadır. NF metninde **cāmi** 5 kere kullanılmıştır. **cāmi** SAKT metninde tespit edilmemiştir.

“...muslim bin yasār raḥmhi başranıy cāmi’inde namāz kıılır érđi, nāgāh bu cāmi’niy bir öresi tüşti taķı cāmi’niy ba’zısı yıkıldı...” (NF (249/2-3))

cemā’at (جماعة) Ar. (جماعة) Müslümanların cami ve mescidlerde namaz kılmak maksadıyla toplanmalarını ifade etmektedir. NF metninde **cemā’at** 10 kere bulunmuştur. SAKT’nde **cemā’at** geçmemiştir

“...cemā’at şavābıdın maḥrūm bolur-sen, tép, özi aytur érđi kim: **cemā’at** birle namaz kıılmak sünnet turur taķı ḥalāl istemek fariza turur. (NF (296/3-4))

ezān (اذان) Ar. (أذان) Arapçada “ilân etmek, çağrıda bulunmak, bildirmek, duyurmak” manasındaki ezān, kavram olarak farz namazların vaktinin geldiğini ifade etmektedir. NF metninde **ezān** 7 kere geçmiştir. **ezān** SAKT metninde tespit edilmemiştir.

“...émdi ol vaķt yavudı, tédi taķı turdı taķı ābdest kııldı, mescid öçekinge mindi taķı **ezān** okıdı. hemişe **ezān** taķı özi kıılır érđi hem imāmluķ taķı özi kıılır érđi.(NF 153/8-9)

ķazā (قضا) Ar. (قضاء) Arapçada “bir şeyi sona erdirmek, hüküm vermek, borcu ödemek, tamamlamak” anlamlarda kullanılmaktadır. **ķazā** kelimesi, fıkh kavramı olarak, “ibadetlerin vakit çıktıktan sonra eda edilmesi” anlamını taşımaktadır. NF ve SAKT metinlerinde 2 kere tespit edilmiştir.

“...andın soy **ķazā** kılsunlar kirlerini taķı vefā kılsunlar nezrlerine taķı tavāf kılsunlar ka’bege.” (SAKT (322a/8-9))

“...ékinç yıl bayaķı tég isti’ dād kıldılar, taķı ka’beke tavāf kıldılar, bildurģi hecniy **ķazā**sı tép niyyet kıldılar. (NF (46/17,47/1))

ķibla (قبله) Ar. (قبلة) Arapçada “cihet ve yön” anlamında kullanılan **ķibla**, kavram olarak müslümanların namazda yönelmeleri gereken yönü ifade etmektedir. NF ve SAKT eserlerinde **ķibla** kavramı 3 kere yer almıştır.

“...taķı eger uysaņ anlarģa kim birildiler kitāb, tigme bir āyat birle, uymağaylar **ķibla**ņģa. taķı irmes sen uyğan anlarınıy **ķibla**ņģa. (SAKT (21a/6-7-8))

“...yüzini **ķibla**ķa çevürdi taķı aydı: ey bār ḥudāyā, bu ölüm ķatıģlıķında maņa yārī bérģil! tédi. (NF (104/3-4))

ķirā’at (قراءت) Ar. (قراءة) Arapçada “okumak” manasına gelen ve Kur’ān kelimesiyle kök birliğine sahip bulunan **ķirā’at** kelimesi, “Kur’ān okuma” anlamında kullanılmaktadır. NF eserinde **ķirā’at** kavramı 1 kere yer almıştır. SAKT metninde **ķirā’at** geçmemiştir.

“...yana bular duşmanķa ķarşu barsunlar, öngin tayıfa kélip bir rek’atlarını **ķirā’at** birle tamām kılsunlar tép yarlıģ kélđi érse, ékindü namāzını andağ kıldılar érse, ol kāfirarnıy meķri ḥilesi bāḥil boldı. (NF (40/12-13-14))

mescid (مسجد) Ar. (مسجد) “Namaz kılınan yer” anlamını ifade etmektedir. SAKT metninde **mescid** kavramı 1, NF’te 53 kere geçmiştir.

“...aydı anlar kim galebe kıldılar işleri üye: "tutunğay müz anlar üye **mescid**." (SAKT (284a/5-6)

“...taķı héç **mescid** içindeki kapuğlar bākī kalmasun, bağlansun, meger abū bekr kapuğı bağlanmasun tēdi. (NF 91/15)

minber (منبر) Ar. (منبر) Arapçada “nebr” kökünden müştak olan minber kelimesi, “camilerde hatibin hutbe okurken daha iyi görülmek ve sesini daha iyi duyurmak için çıktığı basamaklı kürsü” anlamına gelmektedir. NF metninde **minber** kavramı 39 kere yer almıştır. SAKT metninde **minber** geçmemiştir.

“...baķar-men, bir uluğ yaşığ abuşka- saçı mehāsini cümle aķ ermiş erdi- zeberceddin **minber** üye olturmuş taķı arkasını beytü’l-ma ‘mūrka tayamış taķı katında ħalāyık üküş turur. (NF (56/7-8)

mihrāb (محراب) Ar. (محراب) “Cami ve mescidlerde kibleyi ve imamın namaz kıldırırken duracağı yeri” ifade etmektedir. SAKT eserinde **mihrāb** kavramı 1 kere yer almıştır. NF’te **mihrāb** geçmemiştir.

“...kim kirdi anıñ üye zekeriyyā **mihrāb**ğa buldı anıñ katında rūzi. (SAKT (52a/8)

muşallā (مصلی) Ar. (مصلی) “Açık havada namaz kılmaya mahsus yer” manasında kullanılmaktadır. NF metninde **muşallā** kavramı 2 kere tespit edilmiştir. **muşallā** SAKT metninde kullanılmamıştır.

“...yana bir ħata ābdest kıldı taķı **muşallā** üzersinde örü turdı. (NF (317/2)

mü’ezzin (مؤذن) Ar. (مؤذن) sözlükte “çağrıda bulunan, bir şeyi bildiren” manasına gelmektedir. **mü’ezzin** dinî kavram olarak, “ezan okuyan, insanlara namaz vaktinin girdiğini bildiren kimse”yi ifade etmektedir. NF eserinde mü’ezzin 12 kere yer almıştır. Kur’ân Kerim’de Yusuf suresinin 70. ayetinde **mü’ezzin** kelimesi geçmiştir ve sözlükteki “çağrıda bulunan ve bir şeyi bildiren” anlamıyla kullanılmıştır. Ancak SAKT’nde **mü’ezzin** kelimesi geçtiği ayette “kıkırğan” olarak çevrilmiştir.

“...ferişteler ayğaylar kim: sen dünyāda ħayu iş birle meşğül erdiñ kim bu ‘araşātka yaruk yüz birle keldiñ? tép su ‘āl kılsalar, ol tayıfalar ayğaylar kim: biz dünyāda **mu’ezzin** āvāzını eşittür bolsa érdük, heç dünyā işi birle meşğül bolmas érdük, velikin ħopar érdük, ābdast ħıluḡ namāzka ħāzır bolur érdük. (NF (241/6-7-8-9)

“...andın soñ kıkırdı **kıkırğan**: ay kārḡān ħaķīķāt üye oğrılar siz...” (SAKT(234b/4)

ثُمَّ أَدْنَىٰ مَوْدِنَ أَيُّهَا الْعَيْرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ

rek’at (ركعة) Ar. (ركعة) Arapçada rükû‘ masdarından türeyen rek’at “boyun eğmek, eğilmek” anlamını taşımaktadır. **rek’at** dinî kavram olarak, “namazın kıyam, kıraat, rükû ve iki secdeden oluşan her bir kısmını” ifade etmektedir. NF metninde **rek’at** kavramı 19 kere bulunmuştur. SAKT’nde **rek’at** yer almamıştır.

“...yana bu t̄āyifa barıp duşmanka karşı tursun; avvalkı t̄āyifa kélsün, anlar taķı bir **rek’at** namāz kırā’atsız kılsunlar, taķı selām bérşünler. (NF (40/11-12)

rükū’ (ركوع) Ar. (ركوع) Arapçada “eğilmek” anlamında kullanılan **rükū’** kelimesi, dinî kavram olarak, “namazda kıraatın bitmesinden sonra elleri dizlere dayayıp öne doğru eğilmeyi” ifade etmektedir. SAKT eserinde **rükū’** kavramı 2 kere geçmiştir. NF metninde **rükū’** kelimesi tespit edilmemiştir.

“...taķı kıluş namāznu taķı biriş zekātını. taķı **rükū’** kıluş, namāz kıluş, namāz kılganlar birle. (SAKT (7a/3-4)

seccāde (سجاده) Ar. (سجادة) “Namaz için kullanılan seccadeyi” ifade etmektedir. NF metninde **seccāde** kavramı 2 kere tespit edilmiştir. **seccāde** SAKT metninde geçmemiştir.

“...kaçan kim bu habarnı eşitti érse, sévündi taķı yüreklendi taķı rāhiblar tonını kédip égnişe **seccāde** kémişip élgine ‘aşā alıp barşı şāniş şavma ‘asıña kéldi taķı destūr tiledi érse, barşı şā aydı: kim sén? (NF (369/2-3-4)

secde (سجده) Ar. (سجدة) Arapçada “sücūd” kökünden türetilmiş olan secde “eğilmek, tevazu ile alını yere koymak” anlamında kullanılmaktadır. **secde** dinî kavram olarak, “namazda alın, burun, el ayakları, dizler ve ayak parmakları zemine değecek şekilde yere kapanma” anlamına gelmektedir. NF eserinde secde 30, SAKT’nde 2 kere yer almıştır.

“...körer sen anlarını rükū’ kılgan, secde kılgan. isteyürler artuķluk taşrıdın taķı hoşnūduķ. nişānları, taķı yüzlerinde, **secde**ler eşerindin. (SAKT (491b/7-8)

“...muslim bin yasār raħmhi aydı: kéçgen tün **secde**ke bardım taķı secde içinde üküşrek turdum érđi, iley tişlerim tüştü, tédi érse, bir kimerse aydı: yā şeyh, haķ te ‘ālāniş raħmatı üküş turur taķı biz haķ te ‘ālāniş raħmatına umıđvār turur-miz. taķı özümüznü mundağ émgetmez-miz, bolğay kim émgenmedin bizke haķ te ‘ālāniş raħmatı vāşil bolğay, tédi érse, muslim aydı: néme yıraķ söz turur bu söz. (NF (426-/14-15-1617)

teheccüd (تهجد) Ar. (تهجد) Gece namazı, “yatsı namazından sonra fecr vaktine kadar geçen sürede uykudan uyanılıp ve bu süre içerisinde kılınan bir nafîle” namazıdır. NF metninde **teheccüd** kavramı 1 kere yer almıştır. **teheccüd** SAKT metninde ise tespit edilmemiştir.

“...tefsir édileri andağ aymışlar kim kıpup **teheccüd** taķı kılmadı. (NF (413/10)

tekbir (تكبير) Ar. (تكبير) kelimesi Arapçada “yüceltmek” anlamına gelmektedir. **tekbir** kelimesi dinî bir kavram olarak ise “Allah’ın zātı, sıfatları ve fiilleri itibariyle her şeyden yüce ve üstün olduğu” anlamında kullanılan “Allāhüekber” cümlesine tekabül etmektedir. NF’te **tekbir** kavramı 6, SAKT’nde 1 kere geçmiştir.

“...anış meşizlig musaħħar kıldı sizge, munuş üçün kim **tekbir** kılsaşız taşrığa, ol nirse üze kim köndürđi sizni. taķı müjde birgil körküğ kılganlarğa. (SAKT (323a/9, 323b/1)

“...balta taķı ötmedi érse, barduķ, peygāmbar ‘as’ka habar bérđüik érse, peygāmbar ‘as kéldi taķı mübārek élgine bir uluğ balta aldı, taķı bismillāhi’r-raħmāni’r-raħīm tédi taķı **tekbir** aydı érse, cümle şaħābalar taķı tekbir aydılar. (NF (30/2-3-4)

teşehhüd (تشهد) Ar. (تشهد) Arapçada “tahiyyata oturmak” manasına gelen teşehhüd, dinî kavram olarak, “namaz kılariken kelime-i şehâdeti içine alan Tahiyat duasını okumak” manasında kullanılmaktadır. NF metninde *teşehhüd* kavramı 1 kere kullanılmıştır. SAKT metninde *teşehhüd* kelimesi tespit edilmemiştir.

“...kıyâmatka tégi mü’ezzinler bāng-i namāzda ménim ātım aymuşdın soñ seniñ ātın ayğaylar, hañtblar huñbada ménim ātım aymuşdın soñ seniñ ātın ayğaylar, namāz içinde *teşehhüdde* ménim ātım ayğaylar, andın soñ seniñ ātın ayğaylar, ‘ulemālar, vā’ızlar ménim ātım aytıp séniñ ātın ayğaylar tédi érse, peygāmbar ‘as’nuñ köñli hoş boldı. (NF (63/3-4-5-6)

Sonuç

Eserlerde geçen Arapça kelimelerin kullanım ve sıklık durumlarına göre edindiğimiz sonuçlar değerlendirildiğinde şunlar tespit edilmiştir:

1. Nehcü’l-Ferādis’ten yukarıda belirlediğimiz *avval, lañif, rahmān, şūr, mesh, cenābat, cünüb, mihrāb, rükū* gibi kavramlar geçmemiştir.

2. Nehcü’l-Ferādis’ten Kur’ān-ı Kerim’deki şekliyle kullanılan bazı kelimeler, Satır Arası Kur’ān Tercümesinde ya Türkçe karşılıklarıyla ya da Arapça veya Farsça ama farklı kelimelerle karşılık bulmuştur. Örnek vermek gerekirse:

naşrānī “*yārçlerim*”, yahūdī “*cuhūd*”, rabbenā “*iğimüz*”, rabbi “*iđim*”, sırāt “*yol*”, mevt “*ölüm*”, sekerāt “*esrüklük*”, cehennem “*tamuğ*”, kevşer “*uçmañnuñ arığ havzını*”, zebaniye “*azāb firiştelereñi*”, mü’ezzin “*kıkrığan*”.

3. Satır Arası Kur’ān Tercümesi metninde yukarıda belirlediğimiz kavramların bir kısmı yer almamıştır: *diyānet, icmā’-i ummat, rabbü’l-‘izze, ilāhī, dār-ı beķā, ‘uķbā, ķābż, kefen, riñlet, cenāza, defn, vefāt, mezār, ‘alā’illiyin, cinān, hūr, zebānī, necāsat, necis, hāyiz, cāmi’, cemā’at, ezān, kırā’at, minber, muşallā, rek’at, seccāde, teheccüd, teşehhüd*.

4. Satır Arası Kur’ān Tercümesinde bazı kelimeler (dīn, İslām, kerīm, ‘aziz, lañif, rañim, rahmān, ķadīr) Arapçadaki anlamıyla kullanılmıştır ve çevrilmiştir. Örneğin; **dīn** kavramı Türkçedeki ilk anlamından (inanç sistemi) farklı olarak 2 anlamda ayetlerde karşımıza çıkar:

Ceza anlamında kullanılan **dīn** kavramı:

“...erikligi, *cezā küniñi*...” (SAKT (1b/3) (مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ))

Müslümanlık anlamında kullanılan **dīn** kavramı:

“...taķı vaşiyet ķıldı anıñ birle ibrahīm, oğullarınğa; taķı ya’ķub: ay oğullarım ĥaķīķat üze tañrı üğürdi sizge *müslümānlık*ni. ölmeñiz, meger taķı ol ĥālda kim siz boyun sügenler siz...” (SAKT (19a/132-2-3-4)

(وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ)

5. Satır Arası Kur’ān Tercümesinde Nehcü’l-Ferādis’ten farklı olarak bazı kavramlar Türkçeleştirildiği için olması gerekenden daha az sayıda Arapça kökenli kelimenin oluşturduğu kavram bulunmaktadır.

6. Bu aynı döneme mensup iki tarihî metinden Satır Arası Kur’ān Tercümesinin Nehcü’l-Ferādis’ten Arapça kökenli dinî kavram olarak geride kalması; hiç şüphesiz ki Kur’ān Tercümesinin tercüme bir metin olması gereği, kavramları Türkçe kökenli karşılıklarıyla verme çabasının bir sonucudur:

Nehcü'l-Ferâdîs'te *din ile ilgili* Arapça 8 kavram yer alırken, Kur'ân Tercümesinde bu alanla ilgili 5 Arapça kavram vardır. Bu kavramlar içerisinde Nehcü'l-Ferâdîs'te en sık *dîn*, Kur'ân Tercümesinde ise en sık *câhilliyyât* kelimesi tekrar edilir.

Nehcü'l-Ferâdîs'te *dinî hükümlerin kaynaklarıyla ilgili* Arapça 2 kavram yer alırken, Kur'ân Tercümesinde de bu alanla ilgili 2 Arapça kavram vardır. Bu kavramlar içerisinde Nehcü'l-Ferâdîs'te en sık *sünnet*, Kur'ân Tercümesinde de en sık *sünnet* kelimesi tekrar edilir.

Nehcü'l-Ferâdîs'te *Allah'ın isimleri ve sıfatlarıyla ilgili* Arapça 4 kavram yer alırken, Kur'ân Tercümesinde bu alanla ilgili 9 Arapça kavram vardır. Bu kavramlar içerisinde Nehcü'l-Ferâdîs'te en sık *rab*, Kur'ân Tercümesinde de en sık *kerîm* kelimesi tekrar edilir.

Nehcü'l-Ferâdîs'te *Allah'a hitap üzerine* Arapça 4 kavram yer alırken, Kur'ân Tercümesinde bu alanla ilgili Arapça kavrama rastlanmamıştır. Kur'ân Tercümesinde bu tür kelimeler için Türkçeleri tercih edilmiştir. Bu kavramlar içerisinde Nehcü'l-Ferâdîs'te en sık *rabbî* kelimesi tekrar edilir.

Nehcü'l-Ferâdîs'te *âhiret ile ilgili* Arapça 5 kavram yer alırken, Kur'ân Tercümesinde bu alanla ilgili 3 Arapça kavram vardır. Bu kavramlar içerisinde Nehcü'l-Ferâdîs'te en sık *kıyâmet*, Kur'ân Tercümesinde de en sık *âhiret* kelimesi tekrar edilir.

Nehcü'l-Ferâdîs'te *ölümle ilgili* Arapça 10 kavram yer alırken, Kur'ân Tercümesinde bu alanla ilgili 1 Arapça kavram vardır. Bu kavramlar içerisinde Nehcü'l-Ferâdîs'te en sık *vefât*, Kur'ân Tercümesinde de en sık *ecel* kelimesi tekrar edilir.

Nehcü'l-Ferâdîs'te *cennet, cehennem ve hesâb günü ile ilgili* Arapça 15 kavram yer alırken, Kur'ân Tercümesinde bu alanla ilgili 8 Arapça kavram vardır. Bu kavramlar içerisinde Nehcü'l-Ferâdîs'te en sık *'azâb*, Kur'ân Tercümesinde de en sık *'azâb* kelimesi tekrar edilir.

Nehcü'l-Ferâdîs'te *temizlik ile ilgili* Arapça 2 kavram yer alırken, Kur'ân Tercümesinde bu alanla ilgili Arapça kavrama rastlanmamıştır. Bu kavramlar içerisinde Nehcü'l-Ferâdîs'te en sık *necâset* tekrar edilir.

Nehcü'l-Ferâdîs'te *abdest ile ilgili* Arapça 1 kavram yer alırken, Kur'ân Tercümesinde bu alanla ilgili 2 Arapça kavram vardır.

Nehcü'l-Ferâdîs'te *gusül ile ilgili* Arapça 2 kavram yer alırken, Kur'ân Tercümesinde bu alanla ilgili 4 Arapça kavram vardır. Bu kavramlar içerisinde Nehcü'l-Ferâdîs'te en sık *gusül*, Kur'ân Tercümesinde de en sık *hâyz* kelimesi tekrar edilir.

Nehcü'l-Ferâdîs'te *namaz ile ilgili* Arapça 19 kavram yer alırken, Kur'ân Tercümesinde bu alanla ilgili 6 Arapça kavram vardır. Bu kavramlar içerisinde Nehcü'l-Ferâdîs'te en sık *minber*, Kur'ân Tercümesinde de en sık *secde* kelimesi tekrar edilir.

Hz. Peygamber, dört halife, Allah'a yaklaştıran ameller ve Allah'tan uzaklaştıran ameller hakkında bilgi veren dört bölümden oluşan kırk hadis tarzında bir kitap olan Nehcü'l-Ferâdîs'te görüldüğü üzere en sık *namaz ile ilgili kavramlar* tekrar edilmiştir. Bunu yakın sayıda *cennet, cehennem ve hesâb günü ile ilgili* ve *ölüm ile ilgili* Arapça kavramlar takip eder. Türkçe karşılığı *cennetlerin açık yolu* olan bu kitapta bu tür dinî kavramların sık tekrar edilmesi beklenen bir durumdur. Dinî kavram bakımından daha çok Türkçe kökenli kavram tercihiyle dikkat çeken Kur'ân Tercümesinde Arapça kavram bakımından Nehcü'l-Ferâdîs'ten birçok yerde geride olmasına rağmen *Allah'ın isimleri ve sıfatlarıyla ilgili Arapça kavramlarda* öne geçmesi dikkati çeker. Allah'ın kelamı olan Kur'ân Kerim'in tercümesinde dahi bu kavram alanı bakımından bu kutsal kitabın ilk yazıya geçirildiği dildeki şekillerine bağlı kalındığını gösterir.

Kaynaklar

- Aksan, Doğan. (2006). “Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi”, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, Doğan. (1989). “Kavram Alanı-Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin EskiğiÜzerine”, TDAY-Bellten 1971: 253-262.
- Ata, Aysu. (1998). “Nehcü’l-Ferādis (Cennetlerin Açık Yolu) III Dizin-Sözlük, Ankara.
- Cevizci, Ahmet. (2013). “Felsefe Sözlüğü”, İstanbul: Paradigma.
- Devellioğlu, Ferit. (2012). “Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat”, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Dilçin, Cem. (2018). “Yeni Tarama Sözlüğü”, Türk Dil Kurum Yayınlar, Ankara.
- Ebu El Fadl Cemaleddin, Mohammed İbn Makram İbn Manzur. (1990). “Lisānū’l-‘Arab Sözlüğü”, İndeks Lahor Yayınları, Beyrut.
- Eckmann, Janos, Yayımlayan: Semih TEZCAN, Hamza ZÜLFİKAR. (2004). Nehcü’l-Ferādis (Cennetlerin Açık Yolu) I. Metin II. Tıpkıbasım, Ankara.
- Eckmann, Janos. (2017). “Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar”, TDK yayınları, Ankara.
- Emiroğlu, İbrahim. (1999). “Ana Hatlarıyla Klasik Mantık”, İstanbul: Kitapevi.
- El-Hakîm, Suad. (2005). “İbnü’l-Arabî Sözlüğü”, Kabalıcı yayınevi, İstanbul.
- Erkan, Arif. (2004). “El-Beyan Büyük Arapça-Türkçe Lugat”, Huzur Yayın, İstanbul.
- Hengirmen, Mehmet. (1999). “Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü”, Ankara: Engin Yayınevi.
- Hançerlioğlu, Orhan. (1989). “Felsefe Sözlüğü”, Ramzi kitabevi, İstanbul.
- Sağol, Gülden. (1993). “Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur’an Tercümesi Giriş-Metin-Sözlük”, Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Doktora Tezi.
- Sami, Şemseddin. (2011), “Kâmûs-ı Türkî”, İdeal Kültür Yayıncılık” 1. baskı, İstanbul.
- Şentürk, Lütfi, SeyfettinYazıcı (2014). “İslam İlmihali”, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Karaman, Fikret, KARAGÖZ, İsmail, PAÇACI, İbrahim, CANBULAT, Mehmet, GELİŞGEN, Ahmet, URAL, İbrahim. (2006). “Dinî Kavramlar Sözlüğü” Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Özaydın, Abdülkerim. (1997). “Harizm”, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 16.cilt.
- Özlem, Doğan. (1999). “Mantık/ Klasik/ Sembolik Mantık- Mantık Felsefesi”, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Öner, Necati. (1998). “Klasik Mantık”, Ankara: Bilim Yayınları.
- Râgıb, El-İsfahânî. (1322).“El-Müfredât fi Ğaribi’l-Ķur’ân”, İbnü’l-Esîr’in en-Nihâye’si ve Süyûtî’nin ed-Dürrü’n-neşîr’i, Kahire.
- Toven, Mehmet Bahaettin. (2015). “Yeni Türkçe Lugat”, Türk Dil Kurumu Yayınlar, Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (Ankara, 2011). “Türkçe Sözlük”. Yay. TDK.

Vardar, Berke. (2002). “Açıklamalı Dilbilim Terimleri”, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

Yüksel, Nevzat. (1990), “Konulara Göre Kur’ân-ı Kerim Fihristi”, Bayrak Yayınları, İstanbul.